

ÜZEMTÖRTÉNETÍRÁSUNK KÉRDÉSEI

Nógrád megye munkásmozgalmi, történeti tradíciónak feldolgozása az elmúlt években számottevő fejlődésnek indult. Országos vándorgyűlések, konferenciák Salgótarjánban történt megrendezése jelentős segítséget nyújtott ehhez a munkához. A társadalmi, gazdasági irányítók, a megyei politikai közélet igénye jelentősen növekedett megyénk múltjának tudományos jellegű feltárásában. A publikációk száma, a tanulmányok többségének színvonala arra enged következtetni, hogy szűkebb hazánkban politikusok, pedagógusok, közéleti személyiségek, értelmiségiek körében kialakult egy olyan szerzői gárda, amelyre nagyobb feladatok megoldásában is méltán támaszkodhatunk.

Néhány éve új igény jelentkezett országos, de megyei vonatkozásban is. Gazdasági fejlődésünk adott ritmusában ipari és mezőgazdasági üzemek jelentős évfordulókat rendeztek meg. 1961-ben ünnepeltük a Nógrád megyei bányászat megkezdésének 100. évfordulóját.

Az évforduló apropójára elkészült a Salgótarjáni Iparvidék c. ipari monográfia. Ezt követően résztanulmányok jelentek meg a bányavidék néprajzi fejlődéséről, munkásmozgalmáról.

A Munkásmozgalmi Múzeum, a TIT és a Történelmi Társulat 1966-ban meghirdetett országos üzemtörténeti pályázatán több megyei pályázó vett részt, és egy harmadik helyet sikerült is megszereznünk. 1967—68-ban több nagyüzemünk fennállásának 50., 75., illetve 100. évfordulóját ünnepli.

Ennek alapján kértük, hogy a Történelmi Társulat 1967. év márciusában Salgótarjánban rendezze meg az üzemtörténetírás problémáit elemző vándorgyűlést.

A Vándorgyűlés megrendezéséről írtak a lapok. Összességében sikeres volt. Különösebbet hozzátenni nem szükséges. Úgy érezzük azonban, hogy egy megjegyzés erejéig felvethetjük: a magyar történetírás több nevezetes alakját még szívesen láttuk volna körünkben. Ami pedig az érdemi részt illeti, azt a társulat főtárgya Berend T. Iván a Népszabadságban megjelent cikkében körvonalazta. Hogy e kérdéshez mégis hozzászólok azt elsősorban az teszi indokolttá, hogy az országos gondok és problémák tükrében vizsgáljuk meg megyei feladatainkat.

Az egyik problémakör az üzemtörténetírás jellegéhez kapcsolódik. A vándorgyűlés felszólalói helyeselték annak komplexitását. Magam is e véleményen vagyok. Ennek hangsúlyozása azért szükséges, mert jelenleg a különböző évfordulók keretén belül tervezett üzemi monográfiáknál megfigyelhető a technológiai folyamatra lecsúszkáló, technika-középpontú szemléletmód. Amikor a technika történet fontosságát hangsúlyozzuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a technizációval szinte együtt jelentkező gyártásfejlesztési, piacelhelyezési gondok taglalását sem. A tematikus vonalvezetésnél a másik fontos követelmény, az üzem fejlődésével együtt kell bemutatni az üzem fejlesztő embereket, műszaki vezetőket. Nagy gondot kell tehát fordítani élet és munkakörülmények alakulásának vizsgálatára, a munkásság harcainak dialektikus szemléletű bemutatására.

Helyes, ha megfelelő teret és lehetőséget keresünk a dolgozók műveltségfejlődésének vizsgálatára, az iskolázottság alakulására.

A vándorgyűlés vitájában, úgy érzem nem kapott megfelelő helyet az üzemtörténetírás *szemléletének* elemzése. Ennek vizsgálata azért fontos, mert többféle veszélyt is rejtet magában a tények különböző nézőpontból való talalása. Az egyik veszély a „megszépitó messzeség”-ből ered. Az üzem kialakítását átélő műszaki vezetők, nemegyszer a munkások is, visszaemlékezéseik során a pozitív eredményekre emlékeznek szívesebben. Ez több esetben az üzemtörténetírót is ilyen irányban befolyásolhatja, különösen akkor, ha egyedül vállalja a kutatómunkát, s a történet megírását is.

Ugyanilyen hibás, ha az üzem fejlődése szempontjából pozitív szerepet betöltő gazdasági vezető, műszaki, vagy a demonstratív személy tetteit elhallgatjuk, vagy szandekosan negatív megvilágításba helyezzük. Mindezeket elkerülhetjük, ha a történelmi materializmus nézőpontja alapján a dolgozó tömegeket, és annak harcát elősegítő tényezőket, szerepüket megfelelően értékeljük.

Külön fejezetet érdemel az üzemtörténetírás keretein belül az *üzem szociológia*. Ez a kutatási forma kapja meg az élet különböző területén az őt megillető helyet és szerepet! Az üzemtörténet nemcsak a technika története — irtuk az előbbiekből. Szükséges tehát megfelelő, hozzáértő gárda kiválasztása, felkészítése, hogy tapasztalataik megfelelő módon bedolgozhatók legyenek az üzemi monográfiákba. Enélkül nem kapunk elég hiteles választ a különböző munkás rétegek kialakulására, a politikai, szakmai, kulturális fejlődés megfelelő bemutatására. A különböző — s tegyük hozzá nélkülözhetetlen — statisztikai adatok nem adhatnak teljes értékű választ a fenti kérdésekben.

Szerzőink többségének igen nehéz, — amint ezt az eddigi tapasztalatok is igazolták a *munkásmozgalom* bemutatása. Igen sok elkészült, vagy készülöben lévő monográfiában (pl. Salgótarjáni Iparvidék) csak járulékos szerepet kapott az üzem munkásmozgalmának története, azaz a fejezetek végén oldalszámban is csekély terjedelmet kapva húzódott meg néhány felszínen odavetett gondolat. Másutt a munkásmozgalmat leszűkítették a felszabadulást követő időszakra. Ahogy azt már ez írás első részében vázoltuk, a felszabadulás előtti időszakot illetően, a hivatalos politikai történet bemutatására kell törekedni. Meg kell vizsgálni a munkásságra gyakorolt hatását, az egyház, a levante és cserkészmozgalmak szerepét, és mindemellett elsősorban a KMP illegális tevékenységét, a Szociáldemokrata Párt, a Szakszervezet nevelő, szervező, kulturális munkáját. Természetesen itt is hiteles adatok, tények birtokában kell elemezni.

Külön érdemes felhívni a figyelmet a Keresztényszocialista és Nyilaskeresztes Pártok egyes üzemekben az átlagosnál nagyobb szerepének vizsgálatára.

A vándorgyűlések vitájában és az alappreferátumokban foglalkoztak az üzemtörténet *különböző időszakai* helyes *arányának* kialakításával. Úgy érzem ez nem formai probléma. Ezt több oldalról érdemes megvizsgálni.

Tapasztalataink szerint — és ezt több üzemi monográfia példázza — elég nagy gondot fordítanak az üzemtörténészek a gyár megalapítását megelőző körülmények bemutatására, a termelés különböző ágazatának vázolására. Ez nem is baj. A probléma ott kezdődik, hogy a történetíró elemző munkája, a felszabadulás ideje felé haladva csökkenő tendenciát mutat. Több fontos időszakot a Horthy rendszer keretein belül vizsgálódva, csak vázlatosan fejtenek ki. Több készülő, vagy elkészült tanulmányban a felszabadulást követő időszak nem kapja meg azt a súlyt, amennyi ezen időszak fejlődést meghatározó szerepéből következne. Minden méricskélést elkerül-

hetünk, ha e kérdést úgy kezeljük, — csak az 1945 utáni időszakra vonatkoztatva — hogy a megtett út, a politikai-gazdasági-kulturális viszonyokban bekövetkezett változások arányában kell helyt adnunk e korszak történetírásának. Ha elismerjük, hogy felszabadulásunk 22 éve alatt többet tett társadalmunk, mint az elmúlt 100 év alatt, akkor azt a feltárt, s megírt anyag terjedelmében, minőségében is el kell fogadnunk.

Nyilvánvaló, hogy számolni kell e korszak megírásának nehézségeivel. Főleg azzal, hogy a történelem formálói, alkotói még élnek, a társadalmi, gazdasági élet különböző területein dolgoznak, és azzal, hogy a különböző személyek egy adott kérdést másként és más nézőpontból is ítélnék meg. Itt a legátfogóbb és legfontosabb legobjektívebb megvilágításokra van szükség.

Szólni kell az üzemtörténetírás tudományosabbá, és ezzel összefüggésben színvonalasabbá tétele érdekében a *forrásanyagok*, *feldolgozások*, az eddiginél célszerűbb felhasználásáról. Nyilvánvaló, hogy az üzemtörténetírásnak még jó ideig megmaradnak bizonyos empirikus vonásai. Nem nélkülözhetők a vezető műszakiak, törzsmunkások összeegyeztetett, leellenőrzött visszaemlékezései, különösen azokban a korszakokban, amikor megfelelő forrásanyag nem áll rendelkezésre. Ahol ennek személyi feltételei adóttak ott elképzelhető egy-egy kisebb korszaknak, vagy eseménynek a megíratása, részelemzése, majd önálló szerepeltetése.

A dokumentumok, sajtóanyag elsődleges szerepét mindezek nem helyettesíthetik. A megyei kutatók számára azonban éppen az okoz jelentős hátrányt, hogy a különböző jegyzőkönyvek, adatok szerződések, banki számlák a különböző országos jellegű levéltárakban vannak. Egyedül a Pest—Nógrád megyei Levéltár gazdasági anyagának Salgótarjánba való közeleli telepítése segíthet a közeljövőben e gondokon. A forrásanyagok megfelelő színvonalú szolgáltatása érdekében szükséges jó kapcsolatot kialakítani a többi levéltárakkal. Célszerű lenne a megyére vonatkozó, az üzemtörténetíráshoz felhasználható sajtóanyag bibliográfiáját elkészíteni, és a különböző könyvtárakban a kutatók számára hozzáférhetővé tenni.

Az eddigiek során üzemtörténeti publikációkban nem bővelkedhetünk. A meglévők felhasználására nagyobb gondot kell fordítani. Sajnálatos módon szinte feledésbe ment, — még az országos vezető üzemtörténészekhez sem jutott el — a több szempontból is értékes Salgótarjáni Iparvidék c. monográfia. Igen hasznos lesz a vándorgyűlés anyagának felhasználása forrásanyag, de módszertani vonatkozásban is. Külön gondot kell fordítani a Központi Statisztikai Hivatal kiadványainak felhasználására is.

Az üzemtörténetírás komplexitásával függ össze a *szerkesztés*, a megírás szervezési problematikája is. Az eddigi — elsősorban országos tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a leghasznosabb, ha szerkesztő kollektívák alakulnak, műszaki, közgazdász, szociológus, politikus, történész összetételben. Nyilvánvaló, hogy az ilyen összetételű együttes nem minden vállalatnál áll rendelkezésre.

Elképzelhető a már nagy gyakorlattal, széleskörű megyei áttekintéssel rendelkező üzemtörténészek felkérése, kijelölése a monográfia összefogására, de ez is széleskörű üzemi kollektíva közreműködését feltételezi.

A fenti gondolatokkal kívántam hozzájárulni további, még sikeresebb munkánkhoz.